

Régi könyvek restaurálási munkálatai a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárban

Bevezetés

A Semmelweis Egyetem Központi Könyvtárának több mint tizenötezer kötetnyi igen értékes régi könyves állománya van, amelynek bizonyos darabjait a könyvtár 1828 óta, a Schordann Zsigmond által történt alapítás óta őrzi. A régi könyves különgyűjtemények hagyatékokból, adományokból gyarapodtak. Ma ezeket a következő részekre oszthatjuk:

- Győry Tibor örökbehagyott könyvei: Győry Tibor (1869-1938) orvos történész, egyetemi tanár nevéhez fűződik Semmelweis Ignác munkásságának nemzetközi elismertetése. A gyűjtemény 2229 darab, XVII. és XX. század között megjelent kötetet tartalmaz. Ez az állomány megtalálható az integrált könyvtári rendszerben.
- Muzeális állomány: az általános muzeális állomány a XVI-tól a XIX. századig terjedő állományrész, amely 1038 kötetet tesz ki. Ebben az állományrészben található a könyvtár legrégebbi dokumentumai, köztük a könyvtár legkorábban, 1500-ban megjelent darabja Avicenna *Canon*-a. Ez az állományrész is kereshető a könyvtár katalógusában.
- Régi Könyvek Tára: körülbelül 15 000 kötet, 2005-ben kerültek kiválogatásra a megjelenés éve és történeti jelentőségük szerint a könyvtár régi, orvosi szakrendek szerint felosztott állományából.
- Korányi Sándor örökbehagyott könyvei: báró Korányi Sándor (1866-1944) belgyógyász professzor, az MTA tagja. Iskolateremtő egyéniség, későbbi vezető belorvosaink többsége az ő tanítványa volt. A gyűjtemény 1572 kötetből áll.

A felsorolt különgyűjteményeken kívül a Központi Könyvtár őrzi a Semmelweis Egyetem Nagyvárad Téri Elméleti Tömb Közös Könyvtárának, az egyesített tanszéki könyvtáraknak az állományát is (pl. Kóréletani Intézet, Sebészeti Tanszék), ezek között szintén vannak muzeális könyvekből álló, elkülönített állományrészek. A régi könyvek megőrzése és állapotuk megfelelő szinten tartása, szükség esetén restaurálásuk, az állományvédelmi, konzerválási feladatok nagy és nemes felelősséget ró a könyvtárra.

Mivel a könyvtárban nincs restauráló műhely, lehetőség esetén különböző restaurátor cégeket vagy egyéni restaurátorokat kérünk fel a munka elvégzésére. Saját erőből sajnos,

szinte nem jut forrás a restaurálásra, így főképpen a Nemzeti Kulturális Alap támogatásából, illetve ritkábban adományokból, alapítványi, szervezeti felajánlásokból sikerül restauráltatni az értékes köteteinket.

Restaurálási munkák forrásai

A következőkben bemutatunk egy-egy példát a Központi Könyvtárban őrzött könyvek adományból, illetve alapítványi támogatásból történő restaurálására, konzerválására. Majd átfogóbban ismertetjük a Nemzeti Kulturális Alap¹ támogatásából megvalósult restaurálási, állományvédelmi munkákat, mivel az évek során a különböző nyertes pályázatokkal ebből a forrásból tudtuk a legtöbb könyvet restauráltatni, illetve az eddigi évek során – és reméljük, hogy a jövőben is így lesz – ez volt az a forrás, amelyre pályázva évről-évre bízhattunk, hogy tovább folytathatjuk a megkezdett munkát.

Régi könyvek restaurálása adományból

A Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára ritkán kapott magánszemélytől olyan mértékű felajánlást könyvek restaurálására, mint a 2009-es évben, amikor Edward R. Perl², a University of North Carolina at Chapel Hill, Department of Cell Biology and Physiology professzora, a Semmelweis Egyetem díszdoktora ötmillió forint értékű felajánlást tett restaurálási célra. Ez a lehetőség Réthelyi Miklós professzor úr³ közbenjárásával történhetett meg. Edward R. Perl édesapja, Perl Ignác által kapcsolódott Magyarországhoz és a Semmelweis Egyetemhez, mivel édesapja magyar volt és orvosi tanulmányainak elején az Egyetem jogelődjében, a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen tanult 1917-1919-között⁴. Bár Edward R. Perl nem beszélt magyarul, Réthelyi professzor tájékoztatásából tudjuk, hogy apja magyar tankönyveit a professzor a szobájában őrizte. Perl professzor az édesapja emlékére tette ezt a nagylelkű felajánlást a Semmelweis Egyetem részére. Ezt a tényt a restaurált könyvekben átlátszó papíron jeleztük. Az életrajzi adatokat kiegészítve sajnálattal írjuk, hogy Edward R. Perl professzor 2014. július 15-én elhunyt⁵.

Visszatérve az adományozásra, a felajánlott összeg keretéből megvalósuló restaurálásra összesen 26 kötetnyi nagy értékű régi könyvet választottak ki, amelyek restaurálási munkálatait 2010-ben fejezték be. A megújult kötetek között szerepeltek értékes és gazdagon illusztrált, egészsbőr kötésű anatómiai albumok, egy 1500-as évekből származó nagy alakú sebészeti enciklopédia, valamint herbáriumok díszes ábrákkal.

A 26 kötetből kiragadva néhányat rövid ismertetéssel együtt:

- *Tabulae Anatomicae, quae exhibent Musaei Anatomici Academiae Caes. Regiae Josephinae praeparata cerea. Perillustratae et commentae a Josepho Scherer. Paulus Johannus Weindl Tom. I-V. Vindobonae [1817-1820].* A cím fordítása: „Anatómiai albumok, amelyeket a József Királyi Anatómiai Múzeumban tartanak”. Gazdagon illusztrált, nagy méretű albumok barna bőrkötéssel.
- Régi könyvtári bibliográfia: *Bibliotheca realis medica. Francofurti, 1679.* Az orvostudomány könyvtár, XVII. századi orvostudományi bibliográfia, gazdagon illusztrálva.

- Kibédi Mátyus István: *Diaetetica, az az a jó egészség-megtartásának módját fundamentumosan elé-adó könyv I-II. Kolozsvár, 1762, 1766.* A XVIII. században élt erdélyi megyei orvos⁶ műve az életmódról és a táplálkozásról számos eredeti és helyes megfigyeléssel.
- *Theophrastus Paracelsus: Archidoxorum Theophrastiae pars prima. Libri novem de misteriis naturae. Köln, 1570.* A híres Paracelsus törvényeinek első része. Kilenc könyv a természet titkairól.

A tekintélyes adományból restauráltatott ritka és értékes régi könyveket 2010. szeptember 15-én a Semmelweis Szalonban rendezett kiállításon⁷ mutattuk be és köszöntük meg Edward R. Perl és Réthelyi Miklós professzor uraknak. Az adományozó sajnos, nem tudott eljönni, de levélben részletesen beszámoltunk neki mind a restaurálási munka haladásáról, mind a megrendezett könyvkiállításról és ünnepségről.

Restaurálás alapítványi támogatásból

A Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára régi könyveinek restaurálásához, konzerválásához a következő forrás az alapítványi, szervezetek által nyújtott támogatás, amely alkalmanként szintén előfordul. 2011-ben a Balassa János Sebészeti Alapítvány támogatta a konzerválási munkákat Harsányi László professzor közbenjárásával. A támogatásból 86 darab, ún. vörös bomlásos sebészeti témájú könyv újult meg, amelyek a Semmelweis Szalonban vannak elhelyezve zárt, vitrines szekrényekben.

Az állományvédelmi munkára kiválasztott könyvek legfőbb jellemzője a bőrkötés vörösbomlása volt.⁸ A kötés gyengeségének következtében a táblák több helyen elváltak a könyvtesttől, a gerincbőr elengedett, tulajdonképpen a könyv lapozhatatlanná vált. E savasodási folyamat és egyéb károsodások miatt mindenképp szükséges volt a kötetek romlásának megállítása, esztétikai megjelenésének helyreállítása, amely természetesen a könyvek használhatóságának, kutathatóságának figyelembevételével történt meg. A konzerválási munkát Kovács Péter papír-, bőr- és könyvrestaurátor végezte, pontosan és nagy szakértelemmel. A munka során muzeális értékű könyvsorozatok és egyedi sebészeti szakkönyvek újultak meg, így például a *Handbuch der praktischen Chirurgie* című négy kötetből álló sorozat, amely 1900 és 1901 között jelent meg; Carl Heitzmann szerkesztésében a *Compendium der chirurgischen Pathologie und Therapie* című könyv 1869-ből és Sabatier, R. B. négykötetes műve az operációkról: a *De la médecine opératoire* című munka.

Restaurálás az NKA támogatásával/ támogatásából

A Nemzeti Kulturális Alap 1999-től kezdve biztosít lehetőséget restaurálási és állományvédelmi pályázatok benyújtására, így könyvtárunk ettől kezdve pályázik a támogatásra. Az eddigi években többnyire sikerült nyerni a pályázatokon, így kialakulhatott könyvtárunkban a folyamatos restaurálási, állományvédelmi munka.

A pályázatokhoz előzetesen kiválogatjuk a restaurálási vagy állományvédelmi munkára jelölt könyveket; legtöbbször egy restaurátor is segít a döntésben, hiszen ő jobban ismeri a könyvek károsodásait és a szükséges munka mennyiségét. Majd három restaurátortól kérünk árajánlatot, közülük választjuk ki azt a céget vagy egyéni restaurátort, akivel indulunk a pályázaton. Az anyagi szemponton túl szerepet játszik a választásnál az árajánlat-

ban szereplő munka leírásának részletessége, a szakmai felkészültség, és hogy a könyvtár számára a megfelelő minőségben készülne-e el a munka. Például arra törekszünk, hogy a régi könyveink ne modern hatású, színben az eredetitől elütő elemek bevonásával szülessenek újjá, hanem, hogy minél inkább tükrözzék az eredetét, rekonstruálva legyen az eredeti állapot.

A könyvek kiválasztásánál találkozunk többé-kevésbé penészes, rovar rágta, tintafoltos vagy egyéb foltot hagyó anyag maradványaival szennyezett kötetekkel; a kötéseket tekintve a bőrkötéseknél jellemző a vörös bomlás vagy vörös rothadás, a pergamenkötések pedig gyakran deformálódtak; de előfordul olyan kötet is, amelyik elhagyta a kötését, így teljesen újra szorul. A restaurátorok személyesen szokták megtekinteni az árajánlat elkészítéséhez a régi könyveket, így a találkozás során sokat tanulunk a különböző károsodások felismeréséről, súlyosságáról, a kötésfajtákról, valamint a könyv díszítéséről; sokszor felhívják a figyelmet egy-egy könyv könyvészeti unikális tulajdonságaira. A restaurálási munkálatok során is kerültek már elő a könyvekből olyan könyvjelzők, a borítóból régi nyomtatvány-töredékek vagy más megjelent művek töredékei, amelyekről nem is tudtunk. Így a restaurálás végéig sokszor új elemek is feltárnak a könyvekről, történetiségükről.

Ehelyütt az NKA restaurálási és tisztítási pályázatokat két csoportra bontva tárgyaljuk, a restaurálásokat 1999/2000 - 2004/2005 között és 2005/2006 - 2012/2013 között. A felosztás pusztán időbeli, hiszen a munka jellegében nem történt jelentős változás, amely alapján szét lehetne választani a restaurálási időszakokat, viszont a bemutatást megkönnyíti az időbeli felosztás. Úgy is mondhatnánk, hogy először bemutatjuk tervezett restaurálás kezdeteit, majd a folytatását. Azért adtunk meg év-párokat, mert így világosabb, hogy melyik évi restaurálásról van szó, mivel egy pályázati időszak úgy zajlik, hogy a pályázat meghirdetése év közepére vagy év végére esik és a következő év közepén vagy végén fejeződik be a munka.

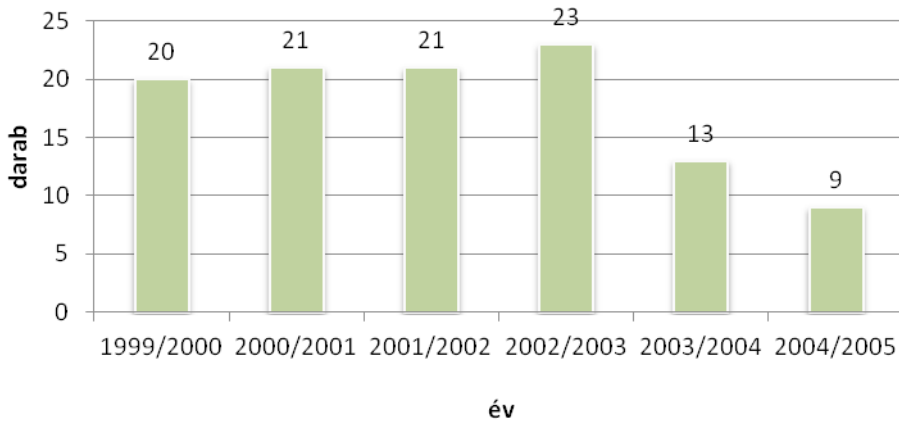
Restaurálás – az NKA támogatásával – 1999/2000 és 2004/2005 között

A Ssemelweis Egyetem Központi Könyvtárában az 1999-től 2005-ig tartó időszak volt a tudatosan felépített, tervezett restaurálási és tisztítási munkálatoknak a kezdete az NKA támogatásával. Megtörtént a régi könyves állomány restaurálási, állományvédelmi szempontokból való felmérése, és több részre osztva kiválasztásra kerültek a restaurálandó, tisztítandó kötetek, akár több évre előre tervezve. A pályázatoknál az NKA támogatása mellé az akkori kiírásnak megfelelően kötelező önrészt biztosított a Ssemelweis Egyetem. A restaurálási és tisztítási program elején főként az ún. római számos állományunkból válogattak könyveket, ezek a különböző orvosi szakterületek szerint felosztott, római számos jelzettel jelölt könyvek; például az I. az *Anatómia* szakja, a XI. a *Gyógy-szerészeté*, a XIV. a *Sebészeté*. 2005-ben az ezekből kiválogatott legértékesebb kötetekből alakították ki az ún. Régi Könyvek Tárát, amelyben ma a restaurált kötetek nagy része megtalálható.

A restaurált kötetek számának alakulását az alábbi grafikonon foglaljuk össze⁹. A mennyiségi adatok sok tényezőtől függttek, így a különböző régi könyvek károsodásának mértékétől (ha súlyosabb állapotban levő könyveket választottak, akkor kevesebb kötet

megóvása fért a keretbe), a javításhoz szükséges anyagok árától, valamint nem elhanyagolható módon a restaurálásra fordítható összegtől is.

Restaurált művek 1999-2005

A következőkben bemutatunk néhány könyvet, amelyek az első években újultak meg:

- Hippocrates kétnyelvű (görög és latin) munkájának, a *Magni Hippocratis coi Opuscula aphoristica semeiotico-therapeutica...* című 1748-as kiadása. Érdekességként az ára a nemzetközi régi könyves portálokon több mint 200 000 forint¹⁰. E kötetnek kijavították félbőr kötését, lapjai mosásra kerültek, így újra lapozható, anélkül, hogy további károsodást szenvedne.
- A közművelődésre szánt *Orvosi füvészkönyv* című munka 1813-as, Debrecenben készült kiadása. Szintén javítva lett a félbőr kötése, valamint pótlásra kerültek a kötésborító sarkai, és megtisztultak a könyv lapjai a különböző szennyeződésektől, így vöröses színű metszése visszanyerte régi elevenségét.
- Lenhossék Mihály Ignác *Physiologia medicinalis* című, 1816-ban kiadott élettani témájú könyve; a szerző Semmelweis Egyetem elődintézményének volt a tanára, majd a pesti egyetem dékánja és rektora is volt¹¹. A kötet félbőr kötését javították, kiegészítették, valamint kimoszták a könyv lapjait.
- A cseh származású anatómus és patológus Venceslav Trnka *Historia febris hecticae omnis aevi observata* című, 1783-ban kiadott művében a különböző lázas állapotokat vizsgálja. Trnka a nagyszombati Orvoskar Általános kór- és gyógyszeratan tanszékének vezetője volt, majd az Orvoskar rektora is a XVIII. század végén¹². Az egész bőr kötést javították, továbbá kipótolták a hiányzó részeket, eltávolították a szennyeződések mind a kötésről, mind lapokról.

*Restaurálás és állományvédelmi munka – az NKA támogatásával –
2005/2006 és 2012/2013 között*

2005 után folytatódtak a restaurálási munkálatok⁹, az NKA továbbra is évente meghirdette a restaurálási pályázatokat. A 2005. évtől tisztítási, állományvédelmi munka támogatására is pályázott a könyvtár, ennek keretében nagyobb számú régi könyv újult meg; mivel ezek kevésbé károsodottak voltak, nem igényeltek teljes restaurálást, viszont a további károsodásmentes használatukhoz elengedhetetlen volt a kötetek fertőtlenítése, a bőrkötéseknél pedig a vörös bomlás kezelése, illetve a kötések javítása. A pergamenkötések esetében speciális oldattal tisztították meg a kötést, így újra az eredetihez közeli színében, állapotában biztosíthatjuk a kutatók számára. E tisztítási munkálatoknál jellemző volt, hogy egy-egy orvostörténeti szakra koncentrálni történt a kötetek kiválasztása; az egyik évben például az I. *Anatómia* szakhoz tartozó értékes régi könyvek kerültek tisztításra¹³. A restaurálási munkálatokban továbbra is igyekeztünk kiválasztani a leginkább restaurálásra szoruló, egyedi műveket, mind a római számos, szakrend szerint osztott állományból, mind az ún. muzeális állományból és a Győry különgyűjteményből is.

Az NKA által meghirdetett pályázatokban a 2012-es évben volt két nagyobb változás, miszerint nem írtak elő kötelező önrészt, ezzel együtt nevezési díjat kellett fizetni, valamint kialakították az online pályázati rendszert, a pályázatokat elektronikus formában kellett benyújtani. Így a Semmelweis Egyetem Központi Könyvtára e feltételekhez igazodva adta be pályázatait. Az elektronikus úton való pályázás egyszerűbbé tette a benyújtást azáltal, hogy kevesebb dokumentumot kellett postai úton beküldeni (magát a pályázatot és az elszámolását teljesen elektronikusan lehetett benyújtani, a regisztrációhoz kapcsolódóan voltak postán elküldendő dokumentumok). Ezen időszak alatt összesen 57 kötet régi könyv restaurálására kerülhetett sor, és 460 kötet újult meg a tisztítási, konzerválási munkák után.

A következőkben bemutatunk néhány, ebben a 2005 és 2013 közötti időszakban restaurált régi könyvet:

- Rácز Sámuel: *Notio potentiarum incitantium quam qua supplementum ad suam vitae notionem*.... Pesthini, 1805. című műve. A szerző 1777-től a Semmelweis Egyetem elődintézménye, a budai orvoskar élettan tanára volt, négy évig a dékáni és egy évig a rektori posztot is betöltötte ugyanott¹⁴. E latin nyelvű munkája szintén élettani témájú. A nyomtatott példány értékét növeli, hogy még nem található meg az interneten a digitalizált formája. A félbőr kötésű könyvnek levált az első kötéstáblája és a gerince, ezeket visszahelyezték, illetve pótolták a kötés hiányzó részeit, és kimosták a könyv lapjait.
- Pedanius Dioscorides *De medicinali materia libri sex*. Lugduni, 1552. című műve Joannes Ruellio szerkesztésében, amely az I. században élt görög katonaoorvos¹⁵ később összegyűjtött és szerkesztett, kommentált műveinek egyike. A mű az ókori görög szerző szakterületéről, a botanikáról szól, gazdag illusztrációk mellett leírja a növények görög és latin nevét, ismerteti a gyógynövényeket, azok hatásait, így hasznos forrás a farmakognózia történetét kutatóknak. A régi könyv ritkaságát mutatja, hogy a nemzetközi portálokon közel egymillió forintért kínálják egy 1550-ben megjelent példányát¹⁶. A kötet erősen penészes volt, fertőtlenítésre, tisztításra került, kipótolták, javították a lapjait és a kötését.

- Steidle János, a bécsi egyetem tanárának bábamesterségről szóló, német nyelvről fordított, *Magyar bábamesterség* című műve (Bécs, 1777), amelyet Szeli Károly bábamesterség szakterületű orvosdoktor fordított¹⁷. A kötet gazdagon illusztrált, számos kihajtható ábrát tartalmaz, többek között a magzatról, az anyaméhben való helyzetéről. A könyv gerince hiányos volt, a kötésborítói leválóban voltak, táblái sérültek, oromszegői szintén hiányosak. A kötéstáblákat pótolták a hiányos részekben, a többi részben megtartották az eredetit, az oromszegőket kiegészítették, valamint a kötet lapjait, kihajtható ábráit is megtisztították.
- A Nicolas de Blegny által szerkesztett *Zodiacus medico-Gallicus, sive miscellaneorum curiosorum, medico-physicorum sylloge*. Genevae, 1682-1686. című kolligátumos mű, amely az első orvostudományi folyóirat¹⁸ latin nyelvű számaikat tartalmazza. Fontos forrás mind az orvostudomány történetének, mind a könyvészet kutatásához. A restaurálás előtt a kötet lapjain sótartalmú fehér foltok látszottak, a metszésén rovarragások nyoma volt észrevehető, a kötését elhagyta. A könyv új kötést is kapott, a lapok mosásával eltávolították a foltokat, valamint kipótolták a hiányos lapokat, végül a kötet védőtokot kapott.

A 2010. utáni restaurálási és tisztítási munkálatokról a Semmelweis Egyetem Könyvtárának honlapján, a Források-Régi könyveink-Restaurálás (<http://lib.semmelweis.hu/nav/restauralas>) és a Pályázatok-NKA-Restaurálás-tisztítás (http://lib.semmelweis.hu/nav/nka_restauralas) menüpontok alatt tekinthetők meg képgalériák a restaurálás, a tisztítás folyamatáról.

Összefoglalás

A fentebb bemutatott restaurálási és állományvédelmi munkálatok során a 15 év alatt összesen 736 kötet régi könyv újult meg. Ebből a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával összesen 624 kötet, amelyből 460 kötetet tisztítottak, konzerváltak a szakemberek; a többi restaurálásra került. Noha ez a szám töredéke a több mint 15 000 ezer kötetből álló régi könyves gyűjteményünknek és az azon belül restaurálásra, konzerválásra szoruló köteteknek, igyekeztünk és igyekszünk minden lehetőséget megragadni további könyvek restaurálására, tisztítására.

Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a Semmelweis Egyetem Könyvtára számára a régi könyvek restaurálására és konzerválására nyújtott támogatásért mind a Nemzeti Kulturális Alapnak, mind az egyéni adományozóknak, mind a szervezeteknek. Reményünket fejezzük ki, hogy a restaurálási munka töretlenül tovább folytatódhat – Seneca mottója jegyében: „*Multum adhuc restat operis, multumque restabit, nec ulli nato post mille saecula pracludetur occasio aliquid adjiçendi*” (Seneca, Epistola LXIV.). „*Sok van hátra még a munkából, sok is fog hátra maradni, és ezer év után sem, senkinek sem zárul be a lehetőség, hogy valamit hozzátegyen*”.

JEGYZETEK

1. Nemzeti Kulturális Alap <http://www.nka.hu> [2014-07-21]
2. Edward R. Perl, MD. Faculty & Stuff – Department of Cell Biology and Physiology. Chapel Hill, University of North Carolina. <https://www.med.unc.edu/cellbiophysio/faculty/perl> [2014-07-21]

3. Dr. Réthelyi Miklós. Szentágothai János Labor. Budapest: Semmelweis Egyetem, Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézet: <http://www.szentagothailab.sote.hu/hun/index.html?munkatarsak/rethelyi.htm> [2014-07-21]
4. Semmelweis Egyetem Levéltár. 2/c6. kötet. Távozási bizonyítványok 1919/20. tanév 241-480. p.
5. Edward R. Perl, MD, 1926-2014. Vital Signs. Chapel Hill: University of North Carolina <http://news.unchealthcare.org/som-vital-signs/2014/july-24/edward-r-perl-md-1926-2014> [2014-07-25]
6. Mátyus István (2001). In Kenyeres Ágnes (szerk.). Magyar Életrajzi Lexikon. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10232.htm> [2014-07-08]
7. T.K. (2010): Újjászületett könyvek. = *Semmelweis Egyetem*, 11(8), 21. http://www.semmelweiskiado.hu/folyoiratok/xi_evfolyam_8_szam_2010_oktober_11_folyoirat/ [2014-07-21]
8. Kovács Péter. Restaurátori állapotleírás. <http://lib.semmelweis.hu/app/getFile&cid=832> [2014-07-08]
9. Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár. Restaurálási és tisztítási pályázati dokumentációk. Budapest, 1999-2013.
10. Hippocrates. Magni Hippocratis Coi, Opuscula... 1748/47. antiquariat.de. http://www.antiquariat.de/?i=VI20859392_VI [2014-07-18]
11. Lenhossék Mihály Ignác. Rektorok. Galéria. Semmelweis Egyetem Baráti Köre. Budapest, Semmelweis Egyetem Baráti Köre. <http://baratikor.semmelweis.hu/galeria/page.php?id=19> [2014-07-08]
12. Trnka Vencel. Rektorok. Galéria. Semmelweis Egyetem Baráti Köre. Budapest, Semmelweis Egyetem Baráti Köre. <http://baratikor.semmelweis.hu/galeria/page.php?id=13> [2014-07-08]
13. Semmelweis Egyetem Központi Könyvtár. Tisztítási pályázati dokumentáció. Budapest, 2007/2008.
14. Rácز Sámuel. Rektorok. Galéria. Semmelweis Egyetem Baráti Köre. Budapest, Semmelweis Egyetem Baráti Köre. <http://baratikor.semmelweis.hu/galeria/page.php?id=14> [2014-07-08]
15. Pedanius Dioscorides. (2013). In Encyclopædia Britannica. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/164412/Pedanius-Dioscorides> [2014-07-08]
16. Dioscorides: De medicinali materia... Maremagnum. <http://www.maremagnum.com/libri-antichi/de-medicinali-materia-libri-sex-ioanne-ruellio-interprete/76151891> [2014-07-18]
17. Fekete Sándor. A babaoktatás története Magyarországon. http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/4.11.2/1970_055_056_fekete_sandor_babaoktatás_tortenete.pdf [2014-07-08]
18. Nicholls, Albert G. (1934). Nicolas de Blegny and the first medical periodical. = *Canadian Medical Association Journal*, 31(2), 198-202.

Mátyás Melinda – Szluka Péter – Vasas Lívía – Batiz Judit

